

WILEY

The Scandinavian
Journal of Economics

Review: Professor Cassels nationalekonomiska system

Author(s): Knut Wicksell

Review by: Knut Wicksell

Source: *Ekonomisk Tidskrift*, Årg. 21, häft 9 (1919), pp. 195-226

Published by: Wiley on behalf of The Scandinavian Journal of Economics

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3437290>

Accessed: 27-06-2016 06:32 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Wiley, *The Scandinavian Journal of Economics* are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Ekonomisk Tidskrift*

Professor Cassels nationalekonomiska system.

Af Knut Wicksell.

GUSTAV CASSEL, *Theoretische Sozialökonomie*, Leipzig, C. F. Winter 1918 (VIII + 582 s.).

I.

Liksom så många andra föreläsare har *Cassel* erfarit behovet att framlägga sitt vetenskapliga system inför en bredare publik än den som omedelbart kunnat följa hans muntliga undervisning. Han har för detta ändamål associerat sig med numera Leipzigerprofessorn *L. Pohle*, som i sinom tid skall utgifva en första, »utvecklingshistorisk-sociologisk» del af deras gemensamma arbete, »Lehrbuch der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre», under det att dess andra, teoretiska del författats af G. Cassel och nu föreligger i en diger volym.

Att recensera denna bok är som att sitta till doms öfver dess författares hela vetenskapliga lifsgärning. Alldeles uttryckligen vill nämligen Cassel ha samtliga sina skrifter — äfven de tidigaste och minst mogna bland dem — uppfattade såsom omistliga hörnstenar i den lärobyggnad, som nu framträder i sin fulländning. Om han gör klokt häri och icke hellre borde ha underkastat dessa sina äldre, enligt min mening mindre väl genomtänkta, ståndpunkter en grundlig revision — såvida han icke föredrog att helt öfverlämna dem åt glömskan — i stället för att fortfarande släpa dem med sig, må bli hans egen sak. För min del har jag emellertid också känt ett visst behof af att komma till en »Auseinandersetzung» med Cassels hela nationalekonomiska uppfattning. Af diverse skäl, mest personliga, har jag nämligen aldrig företagit någon offentlig granskning af något bland hans verk — med undantag för hans allra första uppsats i *Tübinger Zeitschrift*.¹ Dröjde jag nu längre, skulle det måhända bli för sent för en af oss, eller båda. Det sagda må ursäktas det ovanliga omfånget af efterföljande uppsats.

De många förträffliga egenskaper, som utmärka Cassels tidigare ekonomiska skriftställeri och, efter hvad jag tror, äfven hans direkta

¹ »Grundriss einer elementaren Preislehre» (1899).

lärarverksamhet, återfinnas i rikt mått i detta arbete: hans förmåga att på ett koncist och dock lättfattligt sätt framställa de allmännast erkända ekonomiska lärorna samt att belysa dessa med väl valda exempel ur det aktuella ekonomiska lifvet, om hvilket han efter hand synes ha förvärfvat en praktisk kännedom, som jag afundas honom. Slutligen och icke minst hans berömvärda sträfvan efter en konkret, på statistiskt material hvilande skildring af de ekonomiska företeelserna, en tendens som i synnerhet framträder i arbetets *fjärde* afdelning, om Konjunkturrörelserna, hvilken jag anser för dess bästa.

Vid sidan af dessa förtjänster har emellertid Cassel också den lilla svagheten att partout vilja gälla för en originell och till och med banbrytande forskare och detta på snart sagdt alla ekonomiens områden. *När* han, under sin flitiga publicistiska verksamhet och sina många offentliga uppdrag, öfver hufvud skulle fått tid till dessa forskningar, blefve i så fall en gåta, ty ingenting är så tidsödande som vetenskaplig forskning. Jag fruktar också, att hans anspråk i den vägen grunda sig på en illusion. Originaliteten går mestadels icke längre än till ett återgifvande af andras tankar i en ny, dess värre icke alltid förbättrad, form. Det banbrytande åter består hufvudsakligen i en okuflig lust att skjuta *genvägar* genom svårtillgängliga teoretiska områden. Vid alltför flyktig sondering af terrängen blifva dessa genvägar dock oftast *senvägar*: läsaren hamnar till sist i ett mudder af oklara tankegångar, som ett ledigt språk icke längre kan öfverskylla, och från hvilka någon annan utväg näppeligen gifves än att återvända till just den litteratur, som Cassel med så mycket förakt utdömer såsom »onödig» och »skolastisk.»

Det första och mest uppseendeväckande bland dessa »originella» drag är hans förkastande i de starkaste ordalag, redan på förordets första sida, af »hela den gamla så kallade värdeläran». Han menar naturligtvis den *nya* värdeläran; gent emot den *gamla* har han i alla tider visat en betydligt fryntligare uppsyn, och *detta* — jämte naturligtvis framställningens behag — utgjorde väl på sin tid hans egentliga introduktion till den åldrande Schäffle. Den nya, subjektiva värdeläran vill han däremot »utrensa»; i stället för gränsnyttbegreppet sätter han, dels ingenting, dels »knapphetens princip». De psykologiska företeelser, som ligga bakom prusbildningen, angå icke nationalekonomen, påstår han; hans ideal närmar sig här starkt den engelska börs-dealer, som förtjänade en förmögenhet på att under årtal köpa och sälja ett visst järnvägspapper — utan att ens veta, hvar järnvägen i fråga var belägen. Han upprepar också sin gamla invändning om omöjligheten af att »mäta nyttan» — som om icke bytet och hushållningen öfver hufvud, t. o. m. naturalhushållningen, vore otänkbara, därest icke en hvar af oss hade förmåga att mäta sin egen nytta af olika saker; liksom också representationernas öfverläggningar i skattefrågor vore meningslösa, om det icke gäfvos någon möjlighet att jämföra

olika personers nytta af samma sak. (Det är karakteristiskt, att när Cassel kommer att tala om de s. k. kollektiva behofven, så låter han allting utmynna i »Zwang»: »Zwangswirtschaft», »Zwangsorganisation» o. s. v. och därmed punktum.) Själf anser han, att »nationalekonomen» uteslutande bör hålla sig till de i *penningar* uttryckta prisen såsom en »exakt aritmetisk storhet» — och detta skrives eller tryckes under världskrigets sista år, då penningen såsom värdemätare absolut gjort bankrutt!

Slutligen anmärker han också, att gränsnyttan såsom grund för bytessvärdet har det felet att icke vara gifven och bestämd, utan själf föränderlig och beroende af de pris, som med dess hjälp skulle förklaras. Godt, men hur förhåller det sig då i detta afseende med »knappheten»? En vara är ju icke knapp, därför att den fysiskt förekommer i ringa mängd, utan endast — såsom f. ö. Cassel själf inledningsvis framhåller — *i förhållande till behofven*, alltså först i den mån den blir föremål för efterfrågan; och knapphetsgraden mätes — precis som gränsnyttan — genom styrkan af de närmaste, otillfredsställda behofven, hvilka just komma varan att erfaras såsom »knapp». Med andra ord, knapphet och gränsnytta äro, rätt fattade, alldeles samma sak — såsom redan *Walras* visste, ty ordet »rareté», som han använder (omväxlande med »utilité finale»), betyder ju icke blott *sällsynthet*, utan äfven *knapphet*.

Detta är emellertid icke Cassels mening. Eget nog ger han, utanför de nämnda inledningsorden, ingen definition på själfva begreppet knapphet — i motsatt fall skulle väl sagda förhållande gått upp för honom själf. Däremot trycker han med spärrad stil (s. 62) följande definition på »knapphetens princip». Denna »består», säger han, »för bytesshushållningen i nödvändigheten att bringa konsumtionen i öfverensstämmelse med ett knappt varuförråd (Güterversorgung)». Hvad härvid skall menas med »ett knappt förråd» förblir, som sagdt, outredt; men äfven eljest är denna definition skäligen meningslös, ty att *konsumtionen* skulle kunna *öfverstiga* förrådet, behöfver ju icke befaras. I fortsättningen af arbetet ersättes också ordet »konsumtion» i denna förbindelse konsekvent med »efterfrågan»; och i den formuleringen kan ju satsen godkännas, ty onekligen är det prisbildningens »uppgift», eller hvad man vill kalla det, att bringa *efterfrågan* till öfverensstämmelse med förrådet, så att ingen del af förrådet blir utan afsättning och ingen effektiv efterfrågan lämnas otillfredsställd.

Men skulle »knapphetens princip» icke innehålla något *mer*, så vore den ju absolut identisk med den gamla satsen om jämvikt mellan tillgång och efterfrågan, som Cassel väl ändå icke anser sig ha upptäckt. Gränsnytteläran går dock ett steg längre, ty den stipulerar likhet eller proportionalitet mellan varornas priser och deras »knapphet» (= gränsnytta) för *hvar och en* af de bytande individerna. Att denna sats ingalunda var så lätt funnen, torde bevisas af, att äfven *Gossen*, gränsnyttelärans första tolk, ännu icke nådde fram till den; att den icke var »onödig», synes följa af, att den ungefär samtidigt framställdes såsom en viktig nyhet af icke

mindre än *tre*, verkligt banbrytande forskare. Något absolut nytt innehåller den visserligen icke, lika litet som differentialkalkylens upptäckt innehöll något absolut nytt; bådas förtjänst ligger i att ha ersatt diffusa eller osystematiska föreställningar med ett klart, generellt begrepp och — icke minst viktigt — med ett adekvat beteckningssätt.

Hvarför har då Cassel afsagt sig och, frånräknadt en resumé, f. ö. fullt korrekt, på några rader, undanhållit sina läsare detta förträffliga orienteringsmedel i byteslärans labrynter? Hur mycket klarare ställer sig icke exempelvis spörsmålet om efterfrågans s. k. *elasticitet* vid stigande och sjunkande pris, om man stöder den på den enkla satsen, att gränsnyttan under alla förändringar förblir proportionell med priset. Cassel åter dekretar på denna punkt utan närmare motivering en del satser, af hvilka några äro riktiga — men i stort behof af förklaring — andra mera tvifvelaktiga eller fullt oriktiga såsom påståendet (s. 67), att efterfrågan »im ganzen immer» måste stiga, när varupriset sjunker, och omvändt; hvilket icke med säkerhet gäller om varor, som kunna delvis ersätta hvarandra i konsumtionen, och icke heller om den efterfrågan, som utgår från varuägarna själfva, ty dessa kunna lätteligen komma att behålla en *större* del af sina varor för eget bruk, när priset på varan stiger — såsom fallet, om jag icke misstager mig, i stor utsträckning torde ha varit med våra »själförsörjare» under kristiden. Såsom sagdt, lämnar Cassel själf i förbigående en, ehuru ytterst kortfattad, framställning af gränsnyttelärans grundbegrepp — det skulle icke förvåna mig, om hans läsare, långt ifrån att finna denna hans framställning »onödig», tvärtom tycka att den »smakar efter mer».

En annan, nyss omnämnd, egenhet hos Cassel, som han själf, märkligt nog, fortfarande betraktar som ett »framsteg», är att allt från början använda *penningen* såsom »räkneskala».¹ Han går så långt som att påstå, att om de klassiska ekonomerna å sin sida sökte att vid utredningen af de ekonomiska företeelserna så vidt möjligt *abstrahera* från bruket af penningar, så berodde detta på deras (enligt Cassel oriktiga) föreställning om ett *urtillstånd*, då inga penningar alls användes. Detta yttrande vittnar om en naivitet, som man näppeligen hade tilltrött Cassel. Tvärtom var väl detta afsiktliga bortseende från penningens funktioner: — uppfattandet af *handeln*, såväl den yttre som den inre, såsom ytterst ett *varubyte*, kapitalet såsom *real*kapital i stället för en penningsumma² och arbetslönerna som *real*löner — just det afgörande steg, som för första gången gaf nationalekonomien en verkligt vetenskaplig karaktär och lyfte den ur merkantilismens dimmiga och osammanhängande föreställningar.

¹ Jfr »Grundriss» etc., där han ville bygga hela ekonomien på den nyttiga »fiktionen», att en en-krona har samma ekonomiska betydelse för alla människor, i hvilken lefnads- eller förmögenhetsställning de än må befinna sig!

² Äfven Cassel nödgas längre fram »varna» sina läsare mot förväxlingen af realkapital och penningar.

För öfrigt lyckas icke heller Cassel att konsekvent genomföra sin metod. I sin behandling af »prisbildningens mekanism» — till hvilken vi strax återkomma — postulerar han först en hos hvarje konsument befintlig, i penningar uttryckt köpkraft och får då naturligtvis till resultat vissa konkreta varupris. När jag läste detta, blef jag mycket intresserad, ty jag trodde, att nästa steg skulle bli ett försök att påvisa, hur denna monetära köpkraft uppkommit eller underhålles. Däraf vardt emellertid intet; hypotesen göres blott för att åter släppas, och i fortsättningen förklaras helt oväntadt, att bytets och produktionens fenomen endast räcka till att fastställa de *inbördes* varuprisen, *icke* de konkreta penningprisen, hvilket måste förbehållas den speciella penningläran. Nu är emellertid att märka, att Cassel uttryckligen sagt sig vilja på detta stadium *uteslutande* betrakta penningen såsom »räkneskala» med bortseende tills vidare från dess funktion såsom bytesmedel, hvilken eventuellt t. o. m. skulle kunna öfvertagas af ett annat föremål — såsom på Homerus' tid, då »oxar» användes såsom värdemätare, men näppeligen kunna ha utgjort allmänt bytesmedel. Men i så fall skulle ju penningen behålla sin *varukaraktär* fullkomligt intakt: tjänstgöringen såsom värdemåttstock kan icke i minsta mån inkräkta på denna. M. a. o. penningens bytesvärde skulle bestämmas på alldeles samma sätt som de öfriga varornas genom produktionens och bytets fenomen, hvadan under denna förutsättning varuprisen uttryckta i penningar just skulle ur »prisbildningens mekanism» framgå fullt bestämda, *icke*, såsom Cassel påstår, allenast på »en godtycklig multiplikativ faktor» när. Detsamma skulle för öfrigt inträffa, om penningen endast tjänstgjorde såsom bytesmedel i sträng mening, d. v. s. mellan på marknaden *presenterade* varor, ty äfven då kan erfarenhetsmässigt en hur ringa penningmängd som helst på kortaste tid förmedla hur stora varubyten som helst. Men nu har penningen också en *tredje* funktion, den praktiskt viktigaste, nämligen såsom »värdebevarare»: reserv- eller kassamedel. Det är i *denna* dess egenskap som behovet af en viss *mängd* penningar gör sig gällande vid gifna varupris, och som å andra sidan penningmängden blir i första hand bestämmande för varuprisen; det är också genom denna dess egenskap som penningens varukaraktär tränges tillbaka, blir sekundär och äfven kan bringas att helt försvinna. Detta stod fullt klart för Walras; äfven han behandlar visserligen penningen först såsom »numéraire» (räkneenhet) och först därefter såsom »monnaie» (bytesmedel), men i dess förstnämnda egenskap är den för honom endast en vara bland andra varor. Cassel åter resonerar så, som om *oxarna* på Homerus' tid öfver hufvud icke voro föremål för konsumtion eller byte utan *endast* tjänade såsom »räkneskala». Det förtidiga införandet af penningen har i hvarje fall här icke bidragit till ökad klarhet utan motsatsen.

Ett värdefullare drag i Cassels framställning är hans energiska betonande af det ömsesidiga sammanhanget i prisbildningen på produkterna

och på de produktiva tjänsterna. I den af sina äldre skrifter, som jag anser för den bästa,¹ har Cassel på ett mycket klart sätt visat, att så snart produktionsmedlen äro flera än ett enda (t. ex. vanligt simpelt kroppsarbete) — och de äro ju i verkligheten af hundratals olika slag — så kan satsen om produktionskostnaderna såsom *grund* för produkternas bytesvärde icke längre upprätthållas, utan dessa kostnader bli helt enkelt *priset* på de produktiva tjänsterna, hvilket nödvändigtvis bestämmes i ett sammanhang med varuprisen genom ett enda system af samtida ekvationer. Själva denna tanke tillhör emellertid *Walras*; det är *Walras'* mäktiga syntes, som i det hela ligger till grund för Cassels framställning af »prisbildningens mekanism», och hans lån från denne författare äro i själfva verket så stora, att tacksamheten bort mana honom att icke i denna sin bok helt utelemna *Walras'* namn² — han följer ju dock icke alldeles konsekvent grundsatsen att endast citera sig själf. Någon förbättring af *Walras'* framställning, fränsedt en viss förenkling af formlerna, har han emellertid alls icke åstadkommit. Han bryter tvärtom af den på midten, men därigenom går också sammanhanget förloradt. Sedan Cassel nämligen, med *Walras*, framhållit, att de produktiva tjänsternas godtgörelse i stort sedt är identisk med allas våra (real-)inkomster och alltså på samma gång källan till vår efterfrågan efter varor och tjänster, så tillägger han, att dessa inkomster dock icke i sin helhet konsumeras, utan en del af dem *sparas*. Men härigenom upphör ju den förut antagna ekvivalensen mellan summan af nu tillgängliga produktiva tjänster och de delar af dem, som ingå i alla de olika, för konsumtion efterfrågade varorna, och Cassels ekvationssystem (7) (s. 116) *är icke längre uppfyllt!* För att det hela skall gå i hop, fordras alltså, icke blott att spararna, såsom Cassel antager, på grund af de rådande prisen, eller i sammanhang med dessas bestämmande, besluta sig för hur *mycket* de vilja spara, utan också att de — eller företagarna å deras vägnar — äro på det klara med, *hvilka produktiva tjänster* de skola efterfråga för att på bästa sätt investera dessa besparingar. Härom nämner Cassel icke ett ord. Men äfven om läsaren af sig själf skulle kunna nödtorftigt komplettera detta, så torde han i hvarje fall bli *bet*, när han längre fram i boken stöter på det Cassel'ska produktionsmedlet »kapitaldisposition», och dess »pris» kapitalräntan, och nu i tankarna försöker inränga dessa storheter vid sidan af öfriga produktionsmedel och pris i de förut gifna formlerna. Det skulle ha varit af stort intresse, om Cassel på något sätt antydt hur därmed — utan dubbelräkning — skall tillgå.

¹ »Die Produktionskostentheorie Ricardos» etc. (Tübinger Zeitschrift 1901). I denna välskrifna uppsats ger han också åt *gränsnytteläran* ett erkännande, som man fåfängt letar efter vare sig i hans tidigare eller senare skrifter.

² I »Grundriss» etc. stöder han sig ännu uttryckligen på *Walras*; men redan ett par år senare betecknar han denna sin egen uppsats såsom »ett första försök» i sitt slag! (Der Ausgangspunkt der theoretischen Oekonomie, Tübinger Zeitschrift 1902 s. 697 n.)

På helt annat sätt går Walras tillväga. För honom äro uteslutande själva kapitalföremålen, jämte de presenta arbets- och naturkrafterna, produktionsmedel; och räntefoten, »le taux du revenu net», framkommer allenast såsom *kvoten* mellan de nybildade kapitalföremålens väntade afkastning (= priset på deras produktiva tjänster, minskad med erforderliga amorterings- och försäkringskostnader) samt deras egna tillverkningskostnader enligt *nutida* pris; hvarjämte den också ingår såsom »parameter» i de »funktioner», som bestämma sparandet. Spararnas eller företagens sträfvän går nu ut på att göra denna kvot så stor som möjligt, och ekonomisk jämvikt uppstår, när den blir lika för alla. På detta sätt åstadkommer Walras ett system af utomordentlig helgjutenhet och fasthet, som kan jämbördigt ställas vid sidan af Jevons' och Böhm-Bawerks system, hvilka det fullständigar — men af vilka det också själfst fullständigas.¹ Cassel åter utelemnar helt enkelt hela denna viktiga del af Walras' framställning och uppskjuter kapitalläran till följande bok, där han rör sig mera fritt utan att besväräs av algebraiska formler. Härom mera längre fram.

För ännu ett egendomligt drag i Cassels grundläggande framställning måste vi redogöra, men därmed har sig icke så alldeles lätt. De gamla ekonomisterna lutade som bekant icke sällan åt ett uppfattningssätt, som i den fria konkurrensen och den fria prisbildningen ville se ett slags *moralisk* faktor, så att säga en ekonomisk försyn, som åt en hvar af deltagarna i samhällsproduktionen gaf hans beskärda och rättmätiga del af produktionsresultatet och åt alla tillsamman den största uppnåeliga summa af behofstillfredsställelse. Bland nu levande nationalekonomer torde Cassel vara en af dem, som haft svårast att frigöra sig från detta föreställningssätt. Så långt som till att ställa det nuvarande, i princip på fri täflan grundade, samhällsskicket såsom ett ideal af social rättvisa går han visserligen icke: hans egen liknelse om »fattigmans bröd, som stundom ges åt rikemans hundar» vittnar ju härom. Men i grunden hänger han dock fast vid detta system. Han framhåller, så ofta han kan, dess öfverlägsna »Wirtschaftlichkeit» och prisar, om icke annat, det »fria

¹ Uppenbarligen ger ju Walras' metod icke den *verkliga* kapitalräntan — hvilken tillhör framtiden — utan den anticiperade räntan, på hvilken dock låneräntans höjd i hvarje ögonblick närmast beror. — Däremot måste jag återkalla en anmärkning, som jag förut gjort mot Walras, nämligen att hans räntekonstruktion ovillkorligen förutsätter en *progressiv* samhällstyp. Visserligen säger Walras detta själf, men i verkligheten låta hans formler lika väl tillämpa sig på den stationära typen, och *vinna* därigenom i stränghet. Grundvalen för alltsammans är nämligen antagandet, att de produktiva tjänsterna i framtiden komma att bevara samma inbördes värde eller pris som i det betraktade ögonblicket. Detta gäller i själfva verket för den stationära typen; det gäller däremot *icke* för den progressiva, så vida man icke tillika tinge antaga en *likformigt* växande produktion, hvilken dock strängt taget är otänkbar, då ju naturkrafternas summa icke kan ökas.

konsumtionsval», som det skulle erbjuda i motsats till t. ex. socialiststatens enahanda. Han är därvid så litet rädd att utmana löjet, att han — låt vara i ett annat sammanhang — såsom bevis på, att även den fattigaste kan till nära mättnad tillfredsställa vissa behof anför summa två förnödenheter, nämligen *koksalt* och *skrifbläck* — det sista i synnerhet en dyrbar förmån, då man vet att i somliga arbetarhem på landet stundom på hela året icke konsumeras ett enda *frimärke*.

I verkligheten har det nuvarande samhällets bottenklass helt visst intet fritt konsumtionsval alls: af de egentliga lifsmedlen äro de hänvisade till de allra billigaste sorterna, och deras öfriga konsumtion står i förhållande därtill. En tvungen ransonering af de viktigaste lifsförnödenheterna, såsom under krigstiden, skulle säkerligen skänka dem större frihet i sitt »konsumtionsval».

Gäller det emellertid själfva produktionen, fränsedt fördelningen, kan man ju säga, att den ekonomiska friheten i viss mening medför en ökad »Wirtschaftlichkeit», ty så snart det på någon punkt af produktionsfältet är möjligt att med tillgängliga produktionsmedel åstadkomma ett *plus* af bytesvärde, så dirigeras dessa vid ekonomisk frihet nödvändigtvis till denna punkt. Dock måste man naturligtvis komma ihåg, att *arten* af produktion äfven här bestämmes af den *köpkraftiga*, icke af den socialt önskvärda efterfrågan efter produkter, två begrepp, som Cassel är blott alltför benägen att oförmärkt förväxla. Hvad däremot angår de produktiva faktorernas andelar af produktionsresultatet, hvilket ju i stort sedt är *ett* med den samhälleliga fördelningen, så kan ingen våltalighet beslöja det faktum, att »knapphetens princip» här blott medför en *rå mekanisk nivellering*, som man möjligen får hålla till godo med i brist på bättre, men som icke styres af någon etisk eller sociologisk princip. De »simultana ekvationerna» lämna ingen garanti för, att icke vilken som helst af »variablerna» kan få värdet noll, eller däromkring, vare sig det gäller en socialt så betydelsefull faktor som arbetslönen eller en socialt så tvifvelaktig, för att icke säga förhatlig, som jordränta, tomtränta, vissa monopolräntor m. m.¹

Än värre blir det visserligen, när den fria konkurrensen genom sammanslutningar upphäfves, och kontrahenterna stå emot hvarandra som två fientliga krigshärrar, ty i så fall blir utgången mestadels lika osäker som den af krig i allmänhet, och blott den ömsesidiga förödelsen är ett fullt säkert resultat.

¹ I »Der Ausgangspunkt» etc. är Cassel ännu så radikal, att han vill indraga all egentlig jordränta till det allmänna (s. 686); i föreliggande arbete åter (s. 14) har han kommit till den öfverraskande åsikten, att byggnadsgrunden i städerna, »wesentlich ein Ergebniss der produktiven Tätigkeit der Menschen ist». Hur detta skall förstås, och hvilken slutsats Cassel häraf drager, antydes icke.

I den särdeles väl skrifna, blott alltför optimistiskt eller »apologetiskt» hållna, 14:de paragrafen lämnar Cassel själf en liffull skildring af den tendens till ett allt starkare inkräktande på produktionens frihet, som utmärker den moderna industriella utvecklingen. Men äfven här söker han efter förmåga att försvara sitt »suum cuique». Han vill komma oss att tro, att om storföretagen sammansluta sig till »truster», så ligger orsaken i, att de eljest genom ömsesidig konkurrens skulle tvingas att *producera med förlust*; och han anmärker, att när samhället nödgas åt vissa korporationer, t. ex. ett järnvägsbolag, upplåta monopolistiska befogenheter, så söker samhällsmakten på samma gång att genom maximitariffer o. d. inskränka ett otillbörligt utnyttjande af detta monopol. Dessutom hotas, säger han, monopolisten förr eller senare af en latent konkurrens, t. ex. från utlandet o. s. v.

Häremot må dock framhållas, att den monopolistiska prisbildningen på *varorna* nog icke är det värsta; den förutsätter strängt taget, att allenast *ett* eller några få monopol funnes på hela marknaden. Blir däremot ett flertal produktionsgrenar monopoliserade eller förtrustade, så vore det ju till sist lönlöst för dem att söka höja sina pris mot hvarandra, utan deras vinst måste sökas — utom i vissa tekniska fördelar af sammanlutningen — i en mer eller mindre gemensam aktion, hvarigenom priset på de *produktionsmedel*, som icke befinna sig i deras egen ägo, och framför allt arbetslönerna, *nedtryckas* eller åtminstone hindras att stiga. Mot detta tillvägagående torde samhällena, hittills åtminstone, ha varit mycket litet i stånd att reagera. —

Denna oklarhet i Cassels sociala ståndpunkt motsvaras af en liknande oklarhet på det teoretiska området. Ehuru enligt hans eget schema några själfständiga produktionskostnader egentligen icke alls existera, utan endast ett *pris* på de särskilda produktionsmedlen (= deras andelar af det samfälliga produktionsresultatet), så anser han det emellertid vara af vikt att konstatera, att priset på hvarje vara måste *öfverensstämma* med dess produktionskostnader, något som enligt nämnda förutsättning egentligen blir en truism, ett själfklart förhållande (så vida produktionskostnaderna öfver hufvud kunna individualiseras), med andra ord: att »hvarje efterfrågan måste bära de med den förbundna kostnaderna», eller såsom Cassel stundom, ehuru utan närmare begreppsbestämning, uttrycker sig: »de nödvändiga kostnaderna». Allt detta är ju ganska oklart; möjligtvis är det Walras' sats om företagarevinstens tenderande mot noll, som ursprungligen föresväfvat honom, men i så fall glömmar han, dels att detta blott gäller vid full *konkurrens* mellan företagarna, dels också att vissa »kostnader», som äfven vid fri konkurrens äro ekonomiskt nödvändiga, därför icke bli socialt nödvändiga. Ett utdelande av jordräntan pro rata eller på annat sätt bland lifsmedelskonsumenterna eller skogsräntan bland ved-(och trä-)kon-

sumenterna, skulle visserligen icke komma *priset* på dessa förnödenheter att sänkas, men väl våra faktiska *utgifter* för dem.¹

För att »konstatera» eller »åvägabrunga» — hvilketdera det nu skall vara — denna likhet mellan kostnader och varupris är emellertid, säger Cassel vidare, »knapphetens princip» icke längre tillräcklig. Den lämnar i talrika fall en viss *obestämdhet* i fråga om produktionskostnaderna, och för att afhjälpa denna kräves, enligt hans mening, icke mindre än *fyra* ytterligare, supplementära principer; hvilka han i ordning benämner: *differentialprincipen*, *de aftagande genomsnittskostnadernas princip*, *substitutionsprincipen* och slutligen *de förbundna produkternas princip*. Detta torde vara nära nog *fyra* för mycket. På sin höjd kan den *sista* af dem tillerkännas någon betydelse, men i så fall såsom ett *undantag* från »kostnadsprincipen», icke såsom ett medel att etablera den. Om två eller flera produkter äro tekniskt förenade i sin produktion och detta i ett oföränderligt kvantitetsförhållande, så är ju ett särskiljande af deras kostnader komplett omöjligt, hvaremot de naturligtvis på marknaden få sina särskilda pris fastställda genom tillgång och efterfrågan. Kan åter, såsom merendels är fallet, en viss *variation* i det kvantitativa förhållandet göra sig gällande (köttrika, resp. ullrika får o. s. v.), så existera vid *produktionsmarginalen* särskilda kostnader för dem, och *dess*a måste då på vanligt sätt öfverensstämma med deras pris. Detsamma gäller om *substitutionsprincipen*. I stort sedt bli ju de olika produktionsmedlen *icke* substituerade för hvarandra, utan komma samtidigt till användning. Vid *produktionsmarginalen* kan emellertid en tänkt (virtuell) ökning eller minskning af hvardera af dem till sin ekonomiska verkan beräknas, och denna blir nödvändigtvis proportionell mot produktionsmedlets ifråga pris. Men detta »substitutionsvärde» eller, som är detsamma, *gränsproduktiviteten* är ju på samma gång måttet på varans »knapphet» och alltså identisk med denna, om den rätt definieras. Cassels upprepade påståenden om motsatsen vittna, synes mig, blott om en ofullständig analys.

Lika litet är *differentialprincipen* någon princip vid sidan af knapphetens; här är det ju i grunden fråga om *olika* produktionsmedel, som ha hvar sin knapphet och hvar sitt pris, om de än förete en yttre likhet. Två jordstycken af olika fruktbarhet eller på olika afstånd från marknaden äro icke samma sak, fast de kunna se lika ut.

¹ Fränsedt jordräntan, är första uppslaget till Cassels ståndpunkt härvidlag att finna i hans uppsats »Der Ausgangspunkt» etc., ett, enligt mitt omdöme, högeligen oklart och i sina resultat rent af felaktigt arbete, om hvars bristfällighet Cassel emellertid ännu icke tyckes ha kommit till insikt. Visserligen har han i föreliggande arbete något litet förmildrat sina där gjorda påståenden; han yrkar t. ex. icke längre på, att *gebyrprincipen*, där den öfver hufvud *kan* användas, vore den enda riktiga för finansieringen af ett offentligt företag. Men starkt lutar han fortfarande åt denna mening, och i en diskussion i Nationalekonomisk Förening för ej länge sedan ställde han sig i fråga om statsjärnvägarna absolut oförstående gent emot hvarje annan täckningsmodus.

Mest betänklig och för mig obegriplig är dock »de sjunkande kostnadernas princip». Cassel inleder sina betraktelser öfver detta ämne, hvilka upptaga flera sidor, med den anmärkningen, att sedan han (under »differentialprincipen») redogjort för de olika företagens ställning till hvarandra, så vill han nu för enkelhetens skull antaga, att hvarje vara producerades i allenast *ett* storföretag. Äfven då, säger han, kunna produktionskostnaderna vara obestämda, i det de variera med företagets *omfång*. *Växa* därvid kostnaderna, då omfånget af produktionen ökas, så är saken enkel, påstår han, det blir då de högsta kostnaderna, alltså marginalkostnaderna, som bestämma priset. Hvar *vinsten* i så fall tar vägen, nämner han intet om, utan *lämnar* plötsligt hela denna intressanta specialfråga. Och så godt var det, ty ett *storföretag* med *stigande* produktionskostnader torde vara otänkbart. Är smådriften mera lönande än stordriften, så kan ju den sistnämnda aldrig uppkomma, eller måste snart splittras i små individuella bruk: fabriksindustrien ge vika för husslöjden, storegendomarna styckas till egna hem o. s. v.

Däremot är stordrift med *sjunkande* produktionskostnader (då driftens omfång stiger) helt visst en lefvande verklighet. Här, säger Cassel, kunna de *högsta* produktionskostnaderna icke bli afgörande, ty de »ligga ju vid roten icke i toppen af företaget», men ännu mindre kan priset på varan sättas lika med marginalkostnaderna, ty då skulle företaget tydligen icke kunna bära sig. Följaktligen, dekreterar han, kommer en medelväg att väljas, i det priset bestämmes så, att det nått och jämnt täcker de genomsnittliga omkostnaderna, så att någon företagarevinst (i motsats mot det föregående »fallet»!) alltså icke uppstår. Hvilka *motiv*, som skulle föranleda företagaren till ett så människovänligt handlingssätt, nämner Cassel intet om. Däremot visar han — hvilket heller icke är svårt — att i detta fall »minst *två*» pris måste existera, ett högre och ett lägre, vid hvilka *båda* företaget skulle få sina omkostnader täckta. Af dessa väljes då, förordnar han, det *lägsta*! Antagligen för att göra denna konklusion något smakligare för en misstrogen läsare, fingerar han först det fall, att afsättningens förhållande till varupriset skulle variera på ett sådant sätt, att produktionen inom vissa gränser *nått och jämnt lönade sig* vid *hvarje* pris. I så fall har, det måste medges, producenten ingen anledning att hålla priset högre än med konsumenternas intresse är förenligt. Men i alla andra fall! Mellan det möjliga maximi- och minimipriset ligger ju en hel serie andra pris, som för producenten skulle medföra en *extravinst*. Hvarför väljer han då icke ett af dessa? Är han, enligt förutsättningen, ensam herre på täppan, skulle han väl stanna vid det pris, som gäfvade honom *största möjliga* vinst; har han (mot antagandet) konkurrenter, men mindre och svagare, så väljer han förmodligen ett något lägre pris, för att därigenom bringa konkurrenterna till undergång, hvarefter han på nytt höjer sitt pris. M. a. o., därest lagen för »increasing return» gäller för

hvilken utvidgning som helst af ett företag inom en viss bransch, så är fri konkurrens inom denna en omöjlig sak, och företagervinsten, som till sist mynnar ut i monopolvinst, har *ingen* tendens att försvinna.

Det egendomliga är nu, att Cassel i verkligheten mycket väl inser och i nästa paragraf (s. 104) själf framhåller detta. Icke dess mindre åberopar han sig längre fram (s. 125) i kapitlet om »prisbildningens mekanism» utan vidare på denna besynnerliga »supplementära princip». Hur allt detta skall förstås, är mig ofattligt.

Förvirringen ökas, då förf. ännu på tal om denämnda »principerna» (s. 89) utan närmare förklaring använder uttrycken »tilltagande» och »af-tagande afkastning» *i en helt annan mening*, nämligen såsom det resultat, som uppstår, då ett produktionsmedel i stigande mängd kombineras med ett annat af oföränderlig storlek, t. ex. ett visst gödningsämne — eller ock ökad arbete — på jord af en viss beskaffenhet. Men här är det ju alls icke fråga om en ökning af *produktionsskalan!* Förhållandet blir det-samma, hur stor eller liten jordareal som än användes. Att, såsom Cassel strax efter påpekar, en ökning af produktionsskalan ofta står tillsammans med eller rent af betingas af en förändrad proportion mellan de använda produktionsmedlen, är sant, och komplicerar naturligtvis problemet, men får dock icke leda till en förväxling af grundväsentligt skilda begrepp.

Hela denna »röra» — jag kan knappast kalla det annat — beror hufvudsakligen blott på, att förf. envist underlåtit att taga notis om tidigare litteratur i ämnet, hvilken han förmodligen finner »onödig» — sedan hans egen bok kommit ut.

Bland detaljanmärkningar till denna arbetets första bok må här blott nämnas, att Cassel (s. 44) inräknar »firma- och patenträttigheter» såsom en beståndsdel af den slutna byteshushållningens »Gesamtkapital» (uttryckligen såsom »*realkapital*») och, om jag förstår honom rätt, bland dess »Gesamteinkommen» jämväl den under året uppkomna värdestegringen på jord och tomter (s. 48). Intetdera kan vara riktigt. En uppfinning, d. v. s. en viss *arbetsmetod*, har intet att göra med realkapitalet (ehuru den kan ha kostat mycket »kapital»), och går patentet ut, blir samhället ej heller fattigare för det, utan tvärtom *rikare* — hvarför skulle lagstiftningen eljest begränsa patenträtterna? Den rena jordvärdestegringen åter kan visserligen i *fiskaliskt*, men näppeligen i något annat hänseende räknas till nationalinkomsten. Cassel säger visserligen blott, att samhällsinkomsten »räcker till att betala» jämväl jordvärdestegringen (hvilket han kallar »en viktig sats»), men ett oklart uttryck gör icke saken bättre eller begripligare. Hvarför icke *utreda*, i stället för att beslöja, viktiga sociala förhållanden?

II.

I *andra* boken torde särskildt kapitlet om *kapitalräntan* (s. 153—221) hos de flesta sakkunniga läsare uppväcka blandade känslor, och detta såväl hvad dess kritiska som hvad dess positiva del angår. *Lönefondsteorien* betecknas kategoriskt såsom »sterilen Dogmatismus» — den hade väl dock åtminstone några förtjänster, och felet i dess äldre affattning låg väl framför allt i, att man utan närmare motivering betraktade »fonden» i fråga såsom *ettårig*, hvilket förledt äfven en man som Ricardo till bestämdt oriktiga slutsatser. Men detta fel har ju i nyare tid till fullo afhjälpts genom *Jevons'* och än mer *Böhm-Bawerks* analys.

Hvad nu den sistnämnda beträffar, tviflar jag på, att Cassel, när han (s. 159) betecknar B.-B:s (och Mengers) insats i kapitalläran såsom »ett afgjort tillbakasteg», skall få med sig någon tänkande nationalekonom, utom så till vida, att dessa författare verkligen gingo tillbaka — till urgrunden för hela räntefenomenet (nämligen utbytet af nutids- mot framtidsförmåner), hvarigenom deras teori otvunget kommer att omfatta *alla* slag af kapitalränta, äfven sådana, där intet kapital i fysisk mening bildas, såsom vid *konsumtionslånet*,¹ hvilket långtifrån är fallet med flertalet kapitalränteteorier. Ännu mera än absurditeten i ett dylikt omdöme² stöter dess *ohöflighet*. Man kan ju jämföra det sätt, på hvilket B.-B. i sin »Geschichte und Kritik» behandlar en verkligt framstående nationalekonom, såsom *Senior* (med hvars ståndpunkt Cassels egen har den största öfverensstämmelsen), hvilken han, utan att helt gilla hans teori, förklarar vara »sina föregångare i ränteläran oändligt öfverlägsen i fördjupning, systematik och vetenskapligt allvar» och som han varmt tar i försvar mot diverse obefogade angrepp — med denna Cassels glosa mot B.-B. för att öfvertyga sig om, hvar det »vetenskapliga allvaret» här är till finnandes. Och då det är påtagligt, att Cassel — lika väl som vi andra — hämtat det mesta af hvad han verkligen *vet* om kapitalets och kapitalräntans funktioner ur Böhm-Bawerks skrifter, så erinras man osökt om de ord, med hvilka J. Bonar avslutar sin, f. ö. mycket välvilliga, anmälan af Cassels »Nature and necessity of interest»³: »Maledicti, qui ante nos nostra dixerunt!».

Mot Jevons, hvars teori tvärtom får heta »ett viktigt framsteg» — den är ju dock i grunden identisk med Böhm-Bawerks — gör Cassel först den futila invändningen, att den kapitalistiska produktionen icke

¹ Cassel vill »helst» uppfatta konsumtionslånet, från låntagarens sida, såsom »negativ kapitalbildning». Samhälleligt eller fysiskt sedt existerar dock icke någon *negativ* kapitalbildning, endast en underlåten positiv sådan, hvarvid kapitalföremålen af sig själfva förstoras, och samhällets kapitaltillgång alltså minskas.

² Cassels inkast, att »en viss sparsamhet skulle äga rum äfven vid räntefoten noll», är i detta sammanhang alldeles meningslöst: existerar ingen ränta, så behöfver den väl icke heller någon förklaring!

³ *Economic Journal*, 1904.

kräfver »ett ansamladt förråd af existensmedel». Har då Jevons påstått något dylikt? J. säger att kapitalet i dess »fria» form, alltså vid såväl början som slutet af dess tillvaro såsom (investeradt) kapital, antar gestalten af existensmedel; men icke innebär väl detta, att denna frigörelse skulle ske massvis och på en gång i hvarje särskildt företag. En annan af de mot Jevons riktade anmärkningarna återkommer jag till på tal om Cassels egna konstruktionsförsök. En tredje invändning är, att Jevons »vill bestämma räntan» uteslutande »genom gränsproduktiviteten af produktionsperiodens förlängning» men »fullständigt förlorar ur sikte, 'knapphetens princip'». Såsom vi framhållit äro emellertid knapphet och gränsproduktivitet, rätt förstådda, *alldeles samma sak*. Betraktar man den kapitalistiska samhällsproduktionen *i stort*, så består den ju ytterst i, att den är från år tillgängliga »dotationen» (för att använda Böhm-Bawerks väl funna uttryck) af arbets- och naturkraft användas för en konsumtion, som *i genomsnitt* ligger ett stycke in i framtiden, och ett dess längre stycke, ju intensivare kapitalistisk produktionen är. Men i så fall blir i själfva verket *tiden* kapitalinvesteringens enda *variabla* dimension, en ökning af det samhälleliga kapitalet blir alltså *ipso facto* likbetydande med en förlängning af nämnda genomsnittliga investeringstid. Härvid förutsättes naturligtvis, att de originära produktionselementen, jorden och arbetet, förbli oförändrade, eller, hvilket kommer på ett ut, att kapitalet ökas *relativt* till dessa. Cassels ordande om det »konservativa jordbruket», där en kapitalökning icke skulle föranleda någon förändring af produktionsperioden, utan på sin höjd en utvidgning af den brukade jordarealen, är alltså endast ett argumentum ad ignorantiam — huruvida också *ex ignorantia*, lämnar jag därhän.

Kommer så turen än en gång till Böhm-Bawerk, hvars stora verk Kapital und Kapitalzins förklaras »trots det enorma och utomordentligt sorgfälliga arbete som nedlagts» därpå, vara »såväl i sin kritisk-dogm-historiska som sin positiva del i hufvudsak förfeladt». Böhm-Bawerks kritiska monografi, ett verk utan motstycke i den ekonomiska litteraturen, och hvari de otaliga skefheter, ytligheter och felslut, som i så hög grad utmärka de flesta äldre försök till förklaring af kapitalräntan, blifvit på de klaraste och mest afgörande sätt påvisade,¹ skulle vara »i hufvudsak förfelad»! Kanske Cassel till omväxling vill upplysa oss om, hvarför hans eget högstämnda lofprisande (i »Nature and necessity» etc.) af *Turgots* ränteteori nu plötsligen förstummats.² Själaglad kan också Cassel vara, att hans eget ungdomliga snilledrag att identifiera kapitalränta och *kapi-*

¹ Det är lätt att, såsom Cassel gör, nu *efteråt* förklara, att dessa äldre försök »helst böra öfverlämnas åt glömskan» (s. 153), men det var för visso icke lika lätt, innan Böhm-Bawerk skrifvit sin bok.

² En liten återklang däraf kan man dock ännu finna i hans yttrande (s. 43), att en jordegendom dels lämnar en viss afkastning, dels »offenbar» har ett visst kapitalvärde. *Faktiskt* är detta så, men »uppenbart» blir det väl först genom en rationell ränteteori — alltså motsatsen till den Turgot'ska.

talbildningskvot, af det lysande skäl, att de båda äro proportionella såväl med kapitalet som med tiden,¹ öfver hufvud undsluppit Böhm-Bawerks kritik. Hvad den *positiva* delen angår lär dess »förfelade» beskaffenhet enligt Cassel »karakteriseras» redan af B.-B:s »frågeställning»: »Beror produkternas värde af produktionsmedlen eller beror omvänt produktionsmedlens värde af produkternas»? Att denna, väl motiverade fråga i alldeles samma form uppställts af Walras, och att den af båda dessa tänkare, så vidt jag kan se, besvaras på väsentligen samma sätt (= Cassels eget svar) fäster han sig icke vid. Frågan såsom sådan väcker hans misshag. För öfrigt upprepar han de redan mot Jevons gjorda anmärkningarna, utan att besinna att han *trots* dessa förklarar Jevons' teori för »ett stort framsteg.» Kan då ett stort framsteg vara »i hufvudsak förfeladt».²

I fråga om Cassels egna, positiva bidrag till kapitalläran, skall jag icke bli mångordig. Diskussioner på detta område mynna alltför lätt ut i blotta strider om ord. För min del känner jag mig icke bunden af någon viss terminologi, utan har flera gånger framhållit såsom min åsikt, att om endast *tidsmomentet* erhåller sin vederbörliga plats i teorien, torde *utgångspunkten* för en konstruktion af kapitalräntan kunna väljas nästan hvar som helst :i produktivitets-, nyttjande-, abstinens teori o. s. v., till och med i penningläran. Hufvudsaken är blott att förfara konsekvent. Men just denna konsekvens saknar jag hos Cassel. *Antingen* kan man, med Walras, lägga ett *tvärsnitt* genom den samhälleliga produktionen, d. v. s. endast betrakta de i ögonblicket befintliga produktionsfaktorernas samverkan. I så fall utgör efterfrågan efter färdiga produkter tvifvelsutan en indirekt efterfrågan efter de råvaror samt produktiva tjänster, medelst hvilka dessa färdiga produkter *nu* framställas; och på samma gång existerar en efterfrågan efter nya kapitalföremål, hvilkas afkastning i framtiden bedömes efter den nu rådande. Härmed vinnes på samma gång en klar insikt i den mekanism, hvarigenom *låneräntan* i hvarje ögonblick bestämmes. På detta sätt får man emellertid intet bruk för »väntandet såsom produktions-

¹ »Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag» s. 124 ff. Till på köpet begår Cassel här, i sin ifver att få någorlunda plausibla siffror, ett *räknefel*, som han såsom matematiklärare näppeligen skulle ha ursäktat hos sina disciplar. När boken utkom, fäste jag privatim Cassels uppmärksamhet på dessa svåra misstag, hvilket dock icke hindrat honom att sedermera utan ringaste reservation citera detta sitt opus, såsom om allt däri vore väl beställt!

² Att Böhm-Bawerks arbete icke saknar brister, och att han icke gifvit oss allt, hvad han under lyckligare omständigheter kunnat gifva, är äfven min åsikt. Då min bok »Ueber Wert» etc. kom ut, skref B.-B. till mig, att mina däri gjorda anmärkningar mot hans teori på många punkter öfverensstämde med »den själfkritik, som han aldrig upphört att utöfva på sitt eget verk». Man torde häraf kunna sluta, att han vid denna tid (1893) umgicks med tanken på en vidare utveckling och fullkomning af sitt system. Däraf blef dock intet. Dels togs hans tid under långa år i anspråk af statsmannavärf, dels utsattes han efterhand för en sådan massa mer eller mindre obefogade angrepp, att det till sist blef ett slags honnörsplikt för honom att äfven i den sista upplagan omtrycka sitt arbete i nästan oförändrad form.

faktor» (men väl i viss mån såsom regulator af sparverksamheten). *Eller ock* kan man referera allt till de originära produktionsfaktorerna jämte väntandet (eller kanske bättre *tiden*). Man lägger då i stället ett *längdsnitt* genom produktionen, hvilket *också* måste vara tillåtet. Att detta längdsnitt, såsom Cassel påpekar, i verkligheten åt båda hållen förgrenar sig ut i *oändlig* tid, betyder icke så mycket, om blott dess *hufvuddel* ligger inom ändliga gränser. Men gör man detta, så blir den s. k. indirekta efterfrågan från *konsumenternas* sida efter produktionsmedlen uppenbarligen endast en *metafor*, och på samma gång försvinna kapitalföremålen inför betraktelsen: allt upplöser sig i en fortlöpande, på framtiden inriktad produktion, enligt Jevons' och Böhm-Bawerks schema.

Först denna metod ger oss, rent begreppsmässigt sedt, insikt i kapitalräntans själfva genesis; men praktiskt sedt har den — såsom jag i »Ueber Wert» etc. påpekat — den svåra olägenheten, att den successiva *justeringsprocess*, hvarur ett jämviktstillstånd skulle framgå, kommer, på grund af vissa kapitalinvesteringars långvarighet, att omfatta en tidrymd, i hvilken århundradena ingå såsom små episoder. Detta ligger emellertid i sakens natur och kan icke undvikas. För praktiskt behof kunde man visserligen inskränka sig till kortare tidsrymder och ställa de eminent varaktiga kapitalföremålen i en grupp för sig såsom ett slags »räntegods», jämnställda med »jorden» eller naturkraftförrådet — såsom jag där föreslagit och Cassel nu tar upp — men mer än provisoriska jämviktslägen vinnes naturligtvis icke på detta sätt.

Cassels egen framställning oscillerar utan klara begreppsbestämningar mellan dessa ståndpunkter. På tal om prisbildningens mekanism ville han ännu inskränka betraktelsen till det gifna ögonblicket. S. 174 åter säger han att »jede Analyse der Tauschwirtschaft muss sich auf eine bestimmte ganz kurze Periode begrenzen». Här är det alltså dock fråga om en *period*, icke om ett tidsmoment — hur dess längd skall begränsas, säges visserligen icke. Några sidor längre fram (s. 181) tillägger han, att »samanhanget framträder klarast om man uppfattar bruksakterna» (af de varaktiga kapitalföremålen) »såsom de slutliga produkterna och alltså innesluter väntandet på dem i produktionsprocessen i vidsträckt mening» o. s. v. Här måste det alltså vara fråga om en betydligt lång »period». Något försök att komplettera sina föregående »jämviktsekvationer» i denna riktning gör Cassel dock icke, hvadan också hufvudfrågan: bestämmandet af »priset på väntandet» (räntan) genom dess eller »kapitalets knapphet» lämnas tämligen mycket i dunkel. Problemet är ju ganska svårt; det är endast Cassels anspråk på att ha gjort det så mycket lättare än sina föregångare, som föranleder dessa reflexioner.

Icke heller synes Cassels favoritterm »kapitaldisposition» (förut hette det »kapitalnyttjande») vara ägnad att utbreda klarhet. Denna kapitaldisposition säges än vara *synonym* med väntandet (i så fall en onödig term), än säges den vara ett *villkor* för väntandet (alltså *icke* synonymt

med detta!) hos den väntande själf;¹ än är det den väntande, som ställer kapital till disposition för en annan. »Väntande», säger Cassel (s. 167), »betyder försakandet för en viss tid af konsumtionen af ett visst *kapital*.² Kapitaldispositionen är det därigenom möjliggjorda förfogandet öfver *kapitalet*² för denna tid.» Men hvad har ordet »kapital» här att göra? Den som sparar och väntar försakar väl konsumtionen af en viss *inkomst*, och ställer eventuellt denna *inkomst* till en annans förfogande i utbyte mot en framtida (större) inkomst. Ett hus kostar 100,000 kr. Jag som låter bygga eller vill köpa detta hus har en årsinkomst på 20,000 kr. och besitter dessutom 95 aktier à 1,000 kr. Jag afstår då från att konsumera en fjärdedel af denna min inkomst, eller 5,000 kr., och säljer aktierna i poster på 5,000 kr. till 19 andra likställda personer, som hvardera likaledes spara en fjärdedel af sin inkomst för att komma i besittning af aktierna, hvilka alltså endast byta händer. (Eller ock kunde de ha tagit inreckningar i huset.) Med dessa tjugo delar af tjugo olika personers inkomster betalas huset, och på något annat sätt har aldrig ett hus blifvit byggt eller köpt, där betalningen skett kontant. De som byggt huset få härigenom nya *inkomster*, som de kunna använda efter behag. Så enkel är i själfva verket saken. Hvarför då tillkrängla den, endast till behag för affärsjargongen. Äfven uttrycket »kapitalmarknaden», som Cassel med förkärlek använder, är i grunden blott en metafor, ty några *kapital* i fysisk mening hvarken utbjudas eller efterfrågas på denna marknad, utan allenast *inkomstdelar*, som af spararna utbjudas och af företagarna efterfrågas. Affärsjargongen rör ihop dessa begrepp, men just därför borde de af nationalekonomen utredas och särskiljas.

En egenhet hos Cassel är den skarpa åtskillnad han gör mellan *varaktiga föremål* och *förbruksvaror*. Äfven här torde han ursprungligen ha varit inspirerad af Walras, hvilken, som bekant, t. o. m. *uteslutande* betecknar de förra såsom kapital, de senare åter såsom »revenus»; tydligen emedan sammanlagda värdet af de framtida bruksakterna i förra fallet i regeln är *större* än föremålets eget nutida värde, hvarvid differensen blir kapitalräntan. Denna åtskillnad kan dock icke upprätthållas; äfven de föremål, som på en gång förbrukas, måste räknas till kapital, så snart förbrukningen ligger i framtiden och föremålet genom själfva väntandet erhåller högre värde. Dit höra i stort sedt fabrikanternas och köpmännens förråd af såväl råvaror som färdiga varor, såsom äfven Cassel medger, ehuru han synes böjd att något förringa deras betydelse.³

¹ »Um diese Funktion (väntandet) übernehmen zu können, muss man aber über ein gewisses Kapital im abstrakten Sinne verfügen» (s. 167). Orden »im abstrakten Sinne» få ingen förklaring; icke heller har Cassel förut definierat något annat kapital än »real-kapitalen».

² Kursiveradt af mig.

³ En detaljfråga, hufvudsakligen af teoretiskt intresse, är den, huruvida *sådana* varuförråd, som uppstå på grund af produktionens *intermittens*, böra inneslutas i kapitalbe-

Icke dess mindre vill Cassel nödvändigtvis upprätthålla en *väsensskillnad* härvidlag; redan i Inledningen använder han härfpå en möda och ett utrymme, som förefalla mig bortkastade. Vid förklaringen af kapitalräntans uppkomst skiljer han likaledes noga mellan »utnyttjande af varaktiga förnödenheter» och »tidskräfvande produktion i egentlig mening»; och han anklagar (s. 161) Jevons (och Böhm-Bawerk) för »konstlade konstruktioner», då de vilja »intvinga» dessa båda procedurer »i en enda form». Nu kan man ju medgifva, att det *tekniska* ändamålet med den kapitalistiska produktionen är, eller åtminstone kan vara, olika i dessa båda fall. I senare fallet inskjuter man med afsikt ett eller flera tidsintervall i produktionen, hufvudsakligen för *infångande* af *fria* naturkrafter (vinet i källaren, vegetationen under solljusets inverkan o. s. v.). I förra fallet åter är det på sätt och vis fråga om en *förenad produktion* (joint supply): kapitalföremålet göres varaktigt för att medgifva desto flera bruksakter däraf, men dessa måste därvid nödvändigtvis i genomsnitt förläggas till en mer eller mindre aflägsen framtid. Ekonomiskt sedt blir skillnaden dock icke väsentlig, så mycket mindre som en ökad varaktighet hos föremålet i fråga icke sällan går hand i hand med en ökad effektivitet i det hela; och den försvinner alldeles, om man här — liksom vid annan joint supply — använder variations-(marginal-)metoden för att göra det hela flytande. En landtman har att välja mellan två plogar, den ena kommer att vara i tio år, den andra, med samma användbarhet för öfrigt, i elfva år. Väljer han den varaktigare (men dyrare) plogen, kommer han att förfoga öfver en extra bruksakt, men denna ligger elfva år fram i tiden och måste alltså ersätta prisskillnaden mellan de båda plogarna med elfva års sammansatt ränta — på samma sätt som ett lagradt vin måste ersätta det nypressade vinets pris med ränta under lagringstiden.

Det egentliga praktiska skälet för upprätthållandet af denna distinktion ligger i, att enligt Cassels åsikt »den ojämförligt största mängden af kapitaldisposition erfordras för utnyttjande af varaktiga föremål» (såsom hus, järnvägar o. s. v.) Öfversatt på vanligt språk betyder detta, att den största delen af de årliga besparingarna, jämte de årligen frigjorda kapitaldelarna, på nämnda sätt investeras; och detta är otvifvelaktigt fal-

greppet. Detta torde böra *förnekas*. Cassel söker visa, att nödvändigheten att ekonomiskt fördela konsumtionen af ett visst, sådant förråd, t. ex. hveteförrådet till nästa skörd, skulle af sig själf framkalla en ränta (s. 183). Hvad han visar, är emellertid något helt annat, nämligen, att, om en penningränta på annat sätt uppstått, så måste hvetets pris successivt stiga under konsumtionsåret. Men i så fall kommer ju räntan just att *framkalla* en tilltagande *ojämnhet* i konsumtionen af spannmålsförrådet, under det att, enligt Cassel, räntans uppgift skulle vara den *motsatta*. Saken torde helt enkelt vara, att förrådets knapphet i detta fall *icke* lämnar något bidrag till räntans höjd. Räknas allt i *spannmål*, så uppstår icke heller i Cassels exempel någon ränta, och vore hveteproduktionen den *enda*, är det svårt att föreställa sig, hur transaktioner *inom* skördeåret skulle kunna medföra ränta, men väl sådana som sträckte sig från det ena skördeåret till det andra. Räntetagandet komme alltså här att förete en *diskontinuitet*, motsvarande produktionens egen.

let i den nuvarande folkhushållningen, men endast på grund af dess utpräglade *progressiva* karaktär. Ställer man sig på det (relativt) stationära samhällets ståndpunkt, blir förhållandet ett helt annat. Man möter alltså här, såsom så ofta i boken, Cassels benägenhet att betrakta ett i kvantitativt afseende starkt progressivt samhälle såsom det *normala*, hvilket dock är en orimlig föreställning.

Ett värdefullt bidrag till det praktiska ränteproblemet ligger tvifvelsutan i Cassels bekanta uträkningar beträffande den starka impuls till privatekonomisk kapitalkonsumtion och därmed minskad total kapitalbildning, som en mycket *låg* räntefot skulle medföra (hvarför en sådan enligt hans mening icke kunde bli bestående). Detta moment förtjänar allt beaktande, men med säkerhet kan man dock däraf icke draga någon annan slutsats än den, som synes klar a priori, nämligen att sparverksamheten och nettokapitalbildningen komma att fortgå i ett *långsammar tempo*, ju mer räntan sjunker. Förutsätter man en tillräckligt klar insikt om de framtida behofvens styrka, jämförda med nutidens, och därjämte ett tillräckligt lifligt *intresse* för kommande generationers bästa, vill det synas, som om kapitalbildningen icke kunde upphöra, så länge det öfver hufvud är möjligt att med uppoffrande af ett (efter subjektivt värde räknadt) *mindre* i nutiden, vinna ett *mer* i framtiden, d. v. s. så länge öfver hufvud en ränta, om än så liten, existerar. I socialiststaten, där enligt själfva dess idé *båda* dessa förutsättningar borde vara uppfyllda, skulle därför räntefoten få tendens att sjunka hur djupt som helst, ända ner till noll. Hvad Cassel å sin sida yttrar om »räntan i socialiststaten», är skäligen oklart och tyckes närmast vara en kvarlefva af hans bisarra föreställningar i »Das Recht» etc.

Den praktiskt viktiga frågan om räntefotens gestaltning i den *närmaste* framtiden, n. b. sedan den af kriget förorsakade kapitaluttömningen något så när ersatts, blir väl framför allt beroende på *befolkningsförhållandena*. Cassels bok innehåller intet kapitel öfver befolkningsläran — endast ett par sidor i kapitlet om arbetslönen ägnas nödtorftigt däråt — och hans egen ståndpunkt i frågan synes ganska sväfvande. Det förefaller, som om hans hela ekonomiska system vore så sammanväxt med föreställningen om en fortgående, snabb folkökning, att han icke kan förmå sig att släppa denna, äfven sedan den klarligen icke längre står i öfverensstämmelse med fakta. Redan före kriget förutsade *Bortkiewicz*, att Tyskland måhända redan efter 25 år skulle ha öfvergått till den stationära befolkningstypen. Hur mycket större har icke sannolikheten härför blifvit genom kriget, och detta förvisso icke blott i Tyskland!

Cassel påstår visserligen, att äfven i ett stationärt samhälle skulle hvarje sänkning af kapitalräntan medföra en enorm ökning i efterfrågan efter fast kapital, t. ex. efter arbetarbostäder. Men detta är icke säkert. Priset på bostad utgöres icke blott af kapitalränta, och en rymlig bostad

kräfver däremot svarande, andra utgifter, bland hvilka hos oss *bränslet*, åtminstone nu under kriget, varit i kostnad fullt jämförligt om icke öfverträffande själfva bostaden. Helt annat om *välståndet* bland arbetarbefolkningen starkt ökas, då kommer för visso, såsom Amerikas exempel visar, anspråken efter bostadsutrymme bland arbetarna att ökas äfven *utan* någon sänkning af kapitalräntan.

Allt i allt fruktar jag därför, att Cassel jämväl på det praktiska området snarare fördunklat än uppklarat frågan om kapitalräntans sannolika framtida utveckling — eller afveckling. —

För öfrigt innehåller detta kapitel tvifvelsutänkt flera riktiga observationer, bl. a. i fråga om den inom teorien hittills så föga behandlade tendensen till *koncentration* af driften (increasing return i egentlig mening). Men bisarra och godtyckliga påståenden, hvilkas enda motiv synas vara en viss lust att frondera mot antagna läromeningar, förekomma också i riklig mängd, t. ex. på s. 195 och 196 m. fl. Af utrymmesskal måste jag dock afstå från att närmare ingå på dessa.

Åt *jordräntans* teori ägnar Cassel hela 34 sidor; att en så utförlig behandling var nödvändig, må betviflas, ty något nytt i denna, nästan till leda debatterade och dock i grunden så enkla fråga bringar han icke. Den nödiga kritiken af Ricardos teori framställdes redan af Walras och torde numera kunna betraktas såsom ett commune bonum inom nationalekonomien, äfven om en eller annan skriftställare, såsom Marshall, sträfvat att bibehålla Ricardos satser i den gamla formuleringen. Att, såsom Cassel (s. 249) gör, rent af beteckna Ricardos bekanta yttrande, att spannmålsprisen icke stå högt, därför att en jordränta måste betalas, utan tvärtom en jordränta måste betalas, därför att spannmålsprisen stå högt — såsom »falsch», är i hvarje fall ett missbruk af ord. Rätt fattad innehåller denna Ricardos sats en ytterst viktig, dess värre ofta förbisedd, sanning, och till något verkligt missförstånd torde den icke inbjuda.

Naturligtvis gäller det i verkligheten, såsom Cassel (efter Walras) med all rätt påpekar, att prisbildningen på jord och jordnyttjande icke är väsensskild från prisbildningen på andra produktionsmedel, utan endast ett led i den allmänna prisbildningsprocessen. Men vill man *med ens* behandla detta problem i hela dess vidd, blir det till den grad inveckladt och ööfversiktligt, att hela förklaringen till sist löper ut i vaga generalisationer. Skall det bli möjligt att komma till någon verklig insikt i företeelsernas sammanhang, torde det därför vara nödvändigt att — såsom jag för min del gjort — låta den första approximationen eller abstraktionen, där *varumängderna* på marknaden antagas såsom gifna, åtföljas af en ny, där omvänt *varuprisen* betraktas såsom gifna, hvilket i grunden är likbetydande med att produktionens (och fördelningens) problem i förstone kommer att behandlas så, som om allenast *en* vara vore föremål för produktion — det blir tillräckligt inveckladt i alla fall!

Såsom exempel på detta Cassels oklara resonerande kan anföras hans yttrande (s. 247), att man vid jämförelse mellan två jordstycken af olika bonitet *icke* får, såsom Ricardo gör, tänka sig dem bearbetade med *samma*, utan med den för hvardera »passande» mängden af »arbete och kapital». Hvad vill nu detta säga? Ricardo själf framhåller ju, att en *intensivare* kultur af den bättre jorden tillika försiggår, vare sig alternativt eller samtidigt med tillgripandet af sämre jord, men icke vållar väl detta någon lucka i hans deduktion af differentialräntan!

Cassels besynnerliga, hvarandra motsägende definitioner på »tilltagande och aftagande afkastning» ha förut berörts.¹ På sidan 240 lägger han här till ytterligare en *tredje*, i det han påstår, att om, vid gifna *pris* på arbete samt kapital- och jordnyttjande, en företagare genom att använda ökade mängder af arbete och kapital på en viss jordareal kan öka produktens värde relativt till totalkostnaderna, så står detta företag ännu »i den tilltagande afkastningens tecken». Men samma ökning af den relativa vinsten hade ju, enligt Cassels egen förutsättning, företagaren kunna uppnå genom att *minska* den använda jordarealen och därmed sina totalkostnader. »Tilltagande och aftagande afkastning» blir alltså, enligt denna utmärkta definition, *alldeles samma sak*!

I det hela är framställningen här betydligt suddig. Företagaren sträfvat naturligtvis efter största möjliga *absoluta*, icke relativa vinst; man måste alltså ovillkorligen utgå från någonting *fast*, om icke det hela skall sväfa i luften; man måste antaga, att företagaren förfogar *antingen* öfver en viss, begränsad mängd kapital (eget eller upplånadt) eller ock öfver en viss jordareal eller slutligen öfver en viss arbetsmängd (såsom vid kooperativt jordbruk). Men i så fall kommer »substitutionsprincipen» till användning *endast* vid de af honom efterfrågade produktionsmedlen, *icke* gent emot det på förhand innehafda.² Först vid den allmänna ekonomiska jämvikt, som uppstår genom företagarnas inbördes konkurrens (då på samma gång företagarräntan, teoretiskt sedt, tryckts ned till noll) kommer substitutions- eller marginalprincipen till generell giltighet. Dock alltså med den *reservation* i fråga om »kapitalets gränsproduktivitet», när det uppfattas såsom en värdesumma, som jag i mina skrifter uttryck-

¹ Hvad jordbruket beträffar, kan man väl öfver hufvud spara sig termerna »tilltagande» eller »efter en viss gräns aftagande» afkastning; ty så snart folkmängden ökats så pass, att de *spontana* naturprodukterna (vildtväxande gräs, skog o. s. v.) erhållit ett bytesvärde, är i själfva verket den *aftagande* afkastningen redan för handen och kan sedermera icke upphävas (men väl genom nya tekniska framsteg förflyttas till ett högre plan) — såsom f. ö. Cassel själf synes medgifva.

² I viss mån drabbar denna anmärkning äfven min egen framställning i Föreläsningar, H. I, 2:dra uppl., s. 134. Där är det emellertid fråga om tilltagande afkastning i *egentlig* mening. Man kunde alltså där tänka sig t. ex. en stor kapitaltrust, som anlägger flera individuella företag och för hvar och ett af dem eftersträfvat *optimum af omfång*, hvarmed den på samma gång uppnår största möjliga vinst på hvarje *del* af sitt kapital och alltså äfven på det hela.

ligen framhållit, men som Cassel helt och hållet förbigår; hans egen något obestämda och diffusa kapitallära ägnar sig i det hela icke för några skarpare begreppsdistinktioner.

Större behållning lämnar Cassels ganska utförliga behandling af *grufvräntan*, »Die Preisbildung der Naturmaterialien». Dock skulle denna hans framställning, efter hvad jag tror, ha vunnit betydligt på, om han först till behandling upptagit det *teoretiskt enklaste fallet*, nämligen då grufvorna kunna betraktas såsom *outtömliga*, och på samma gång den årliga brytningen inom vissa gränser kan ökas *utan* ökade relativa kostnader. Detta är påtagligen den förutsättning, från hvilken Ricardo utgår i sina, blott alltför knapphändiga, reflexioner öfver detta ämne. Skulle under sådana omständigheter alla grufvor tänkas lika gifvande, så skulle, säger Ricardo, ingen grufränta alls uppstå, utan mineralpriset komme endast att omfatta arbets- och kapitalkostnader. Äro däremot, fortsätter han, några grufvor mera gifvande än de öfriga, så komma ägarna af de bättre grufvorna i åtnjutande av en ränta, hvilken i så fall bestämmes *efter samma grunder som vanlig jordreänta*.

Häri torde dock Ricardo misstaga sig. Skulle nämligen under denna förutsättning de bättre grufvorna upplåtas till *fri brytning*, så skulle arbete och kapital flyttas dit från de sämre grufvorna, den årliga brytningen skulle *ökas* och malmpriset *sjunka*; hvaremot ingen sådan ändring i jordbruksprodukternas pris skulle inträffa, om jordreäntan efterskänktes eller indroges till staten. Ägarna af de bättre grufvorna kunna alltså endast förskaffa sig inkomster genom en *artificiell minskning* af den brutna kvantiteten, hvadan äfven i detta fall en väsentlig skillnad uppstår mellan »royalty» och »rent»: den förra blir en monopolränta, den senare en ren knapphetsränta. Måste därtill hänsyn tagas till förestående uttömning af grufvorna, så skärpes gifvetvis denna skillnad ännu mer, hvaremot den utjämnas, i den mån en ökad årsproduktion i grufvan, liksom i jordbruket, kräfver relativt ökade kostnader. — I hvarje fall är det förtjänstfullt, att Cassel så utförligt sysselsatt sig med ett ämne, som hittills alltför litet behandlats af den nationalekonomiska teorien.

Vi komma så till det speciella kapitlet om *arbetslönen*. Äfven här gör Cassel anspråk på att ha uppställt en själfständig teori; jag förmår dock icke finna, hvori det originella i den skulle ligga. Indelningen af löneteorierna i »pessimistiska» och »optimistiska» är förvisso ingenting nytt, utan fastmer ett gammalt ovetenskapligt slagord, som Cassel icke borde ha upprepat. *Alla* löneteorier utan undantag — eller med undantag blott för de rent konfysa — bli nödvändigtvis pessimistiska, om man utgår från en ohejdad folkökningstendens. I motsatt fall blir *ingen* löneteori pessimistisk, om den konsekvent genomföres; själfva den s. k. järnhårda

lönelagen förvandlas då till en »standard of life»-teori, en »lönernas guld-lag» (Gide) — hvilken icke heller var främmande för Ricardo.

Hvarför särskildt *lönefondsteorien* skall rubriceras såsom pessimistisk, är svårt att förstå; tänkes »dividenden» — fonden — tillräckligt stor och divisorn, antalet arbetare, tillräckligt liten, så kan ju kvoten, arbetslönen, åtminstone i första ögonblicket bli hur stor som helst! Att teorien i fråga i sin klassiska form, då »fonden» hufvudsakligen uppfattas såsom *ettårig*, var alldeles förfelad, medgifves däremot villigt. Den har, såsom vi redan anmärkt, ledt äfven en man som Ricardo till påtagligen oriktiga slutsatser, och den blef i denna sin form olyckligtvis ett vapen i striden mot förkortad arbetsdag. I sin af Böhm-Bawerk försökta, utvidgade form låter den väl rent teoretiskt sedt försvara sig, men har, som sagdt, i praktiskt hänseende den svåra olägenheten, att de eminent varaktiga kapitalföremålen icke låta inränga sig i en dylik fond, med mindre betraktelsen utsträcker sig över alldeles ohandterliga tidrymder. För kortare tidrymder åter antaga dessa varaktiga kapitalföremål samma ekonomiska karaktär som *jorden*, de bli »räntegods» såsom den, och deras (eller deras ägares) andel af produktionsresultatet bestämmes åtminstone i det stationära samhället helt enkelt efter gränsnyttans eller gränsproduktivitetens princip. En sammansmältning af lönefonds- och gränsproduktivitetsteori vore väl dock icke omöjlig. Eller ock kan man — såsom jag för min del redan försökt — utmönstra hela lönefonds- eller »subsistens-fonds»-begreppet och i stället upptaga Böhm-Bawerks genialiska, ehuru af honom själf icke fullföljda uppslag (i 2:dra boken af Positive Theorie) att betrakta den kapitalistiska *produktionen* såsom det primära, kapitalet själf såsom det sekundära, hvarvid alltsammans kommer att styras af marginalprincipen, tillämpad på arbetet, naturkrafterna och *tiden* (väntel- eller kapitalinvesteringstiden) såsom produktionsfaktorer.

Märkligt nog förkastar emellertid Cassel i *detta* kapitel äfven gränsproduktiviteten såsom bestämningsgrund för arbetslönen; han påstår bl. a., att den icke ger någon »Aufschluss» angående »lönens beroende af arbetarnas ansträngningar och duglighet». Jag förstår icke detta. Individuellt blir naturligtvis lönen direkt proportionell med den enskilde arbetarens effektivitet — i alla händelser vid ackordsystemet —; ökas åter arbetets effektivitet öfver hela linjen, så leder visserligen den nämnda teorien till det resultat, att arbetslönen *relativt* kommer att sjunka (och *möjligen* t. o. m. absolut) — men icke kan väl detta sorgliga resultat kallas för ett fel hos teorien! Cassel säger sig äfven frukta en förväxling af effektivitet och gränsproduktivitet och anför till stöd härför ett föga djupsinnigt yttrande af *Seligman*; men denne, i så många afseenden framstående, författare kan dock icke betraktas såsom någon fullgod representant för den moderna nationalekonomien.

Hvad är då Cassels egen ståndpunkt i lönefrågan? Svårt att besvara. Närmast går han tillbaka till satsen om tillgång och efterfrågan, hvilket

alltid ger en utgångspunkt om också icke mycket mer. Men i tillämpningen uttrycker han sig — mot sin vana — i synnerligen sväfvande ordalag, just som om han vore *rädd* för vissa oundvikliga konsekvenser. Den af makarna Webb skildrade »öppna fackföreningspolitiken» prisar han diskret — utan att dock (numera) fullt binda sig vid den — bl. a. skall »die Webbsche Lehre» ha förtjänsten att ha »omlagt» studiet af arbetsutbudet »von einer blossen Rechnung mit arithmetischen Grössen zu einer Aufdeckung der tieferen wirtschaftlichen und sozialen Vorgänge, welche das Angebot von Arbeitskraft bestimmen» — hvilket bra mycket liknar en fras. Och såsom en fras n:r 2 skulle jag vilja beteckna orden (s. 289): »Für die Arbeit wird im ganzen die vorteilhafteste Lage erreicht, wenn das Angebot von Arbeitskraft sich möglichst treu der Nachfrage anpasst, wenn also die Preise der verschiedenen Arten von Arbeit nur Ausdrücke für die unvermeidliche, natürliche Knappheit derselben ist». Gäller detta också *utan vidare* för de lägst aflönade? Cassel talar mer än en gång om nödvändigheten af en »Hebung» af dessa missgynnades lönevillkor eller »marknad», och han varnar ännu oftare för alla »förfelade» försök till en sådan Hebung, men hur den *rätta* Hebung'en skall gå till, talar han aldrig om.¹

När han (s. 290) berör frågan om »en inskränkning af totalmängden arbetsprestationer», uttrycker han sig så vagt, att man icke vet, om han afser en förkortning af arbetstiden eller — såsom af sammanhanget närmast skulle framgå — jämväl en minskning af själfva arbetarstammen, hvilket naturligtvis gör en kolossal skillnad. S. 304 ordar han om, att en relativt allt för *liten* nativitet bland de högre klasserna och de högre lagren af arbetsklassen »vielleicht» kan leda till »en relativt allt för stor knapphet på kvalificerade arbetare, särdeles i ledande ställningar» hvilket skulle ha en särdeles ogynnsam utveckling af marknadsläget för de lägre folkklasserna till följd och starkt nedtrycka deras löner. Tänkbart är detta

¹ Grundfelet i hans uppfattning ligger tvifvelsutan i, att han här, liksom på tal om »parasitära yrken» o. d., alltjämt utgår från den tysta förutsättningen, att arbetslönen såsom sådan nödvändigtvis måste vara tillräcklig för arbetarens uppehälle. Detta är emellertid en såväl teoretiskt som, mången gång, äfven praktiskt alldeles oberättigad hypotes. Då vetenskapens läror måste vara allmängiltiga, må det vara tillåtet att fingera ett extremt fall. Vi vilja antaga, att vid ekonomisk jämvikt lönen för de flesta arbetare befinner sig *långt under lefnadsminimum*, men att på samma gång totalproduktionen ärså stor, att den, annorlunda fördelad, skulle *rikligen* räcka till för allas behof. Från Cassels ståndpunkt bildar, så vidt jag kan se, frågan om en förbättring af arbetarnas ställning i detta fall *ett absolut olösligt problem*. Ty ett höjande af arbetslönen *såsom sådan* kunde ju här icke, åtminstone icke med säkerhet, ske, med mindre *folket* minskades så starkt, att arbetets gränsproduktivitet därigenom väsentligt höjdes. Men en sådan minskning är icke blott en långsam, och i allmänhet smärtsam, process, utan den skulle därjämte i *detta* fall, enligt vår förutsättning, vara alldeles *onödig* och därför *förkastlig*. Någon annan lösning af problemet finnes därför här icke än just den af Cassel så afskydda *understödsvägen*, hvilken, om nödvändig, naturligtvis borde kunna erhålla en sådan *form*, att den icke innebure något förnedrande för någon.

visserligen, men något historiskt exempel af denna art torde i hvarje fall vara svårt att påvisa. Minskningen af nativiteten är ju inom *alla* samhällsklasser en relativt modern företeelse.

Såsom förklaring på de nordamerikanska arbetarnas höga lönestandard anför Cassel (s. 295) — så vidt af de fortfarande mycket dunkla ordalagen kan dömas — jämväl efterfrågan på jordbruksprodukter från *Europas* sida, hvarigenom dessas pris i Amerika icke nedgått så mycket som eljest skulle blifvit händelsen. Är detta hans verkliga mening, så torde den vara oriktig. Nämda efterfrågan har — såsom C. själf strax nedanför synes medge — haft uppkomsten af en jordränta i Amerika, och för så vidt en *sänkning* af arbetslönerna, i spannmål räknade, till följd; huruvida denna olägenhet uppvägs genom det billiga priset på europeiska industrivaror, torde vara mer än tvifvelaktigt. —

Kapitlet avslutas med några betraktelser öfver »arbetslönen i det socialistiska samhället», hvilka dock, liksom Cassels föregående reflexioner i samma riktning, lida af en *öfverdrifven* och just därför öfverksam kritik. Han påstår bl. a., att en stor, kanske största delen af de nuvarande »arbetsfria» inkomsterna *icke* i socialiststaten skulle komma konsumtionen till godo, enär den »sannolikt» måste »tagas i anspråk för den nödvändiga kapitalbildningen». Detta förutsätter dock en oafbruten, stark folkökning, hvilket, som sagdt, vare sig det gäller socialiststaten eller det nuvarande samhället, i längden är otänkbart. —

I det hela sakna Cassels uttalanden i lönefrågan, trots åtskilligt af intresse i detaljerna, i alltför hög grad fasthet och så att säga ryggrad; att de skulle kunna läggas till grund för fruktbarande sociala undersökningar förefaller uteslutet, ehuru Cassel under återopande af en känd monografi med stor emfas påstår, att så redan varit förhållandet.

III.

Den *tredje* boken är ägnad åt *penningväsendets* teori och i någon mån åt dess praxis. Äfven här saknar man dess värre i alltför hög grad en fast och genomtänkt ståndpunkt hos författaren. Än ställer han sig, såsom i § 43, Die freien Währungen, så vidt man kan se, fullt ut på kvantitetsteoriens grund. Det enda medgifvande han här gör åt »metall»-teorien är, att hoppet om pappersmyntets *framtida* inlösning med metall i viss mån kan påverka dess värde. Detta står ju f. ö. icke i strid mot kvantitetsteorien: en del sedlar tesaureras i och för framtida inlösning och deltaga då för ögonblicket icke längre i cirkulationen o. s. v.; dessutom finnas ju exempel på, att pappersmyntet t. o. m. uppnått högre värde än den metall, som det ursprungligen representerat.

Men i kapitlet om »bankbetalningsmedel» (sedlar och giro) stöter man plötsligt (s. 366) på följande passus, som nästan skulle kunna vara

afskrifven ur någon af *Jakob Riessers* m. fl:s krigsberedelseböcker, hvilkas ödesdiga inflytande på Tysklands penningväsen under kriget torde vara oomtvistligt. Jag öfversätter stället i dess helhet.

»Möjligheten af en fortsatt ökning af bankbetalningsmedel består för öfrigt naturligtvis endast så länge förtroendet till bankens förmåga och vilja att betala sedlarna och deposita i» (metall-)»pengar förblir orubbadt. Detta förtroende kan emellertid erfarenhetsmässigt icke upprätthållas, med mindre en reserv» (metallkassa) »hålles i lagom proportion till de dagligen förfallna förbindelserna och speciellt till sedlarna. I detta afseende har en internationell känsla för det passande utbildat sig, en känsla, som visserligen icke fastställer någon bestämd siffermässig regel, men likväl icke kan lämnas å sido, utan att inlandets såväl som utlandets förtroende till valutans upprätthållande allvarligt rubbas. Vi finna därför också, att mot bankbetalningsmedlen regelbundet en minimireserv» (metallkassa) »hålles, som öfver hufvud aldrig kommer till användning»(!) »Äfven i yttersta nödfall, i händelse af krig, skall denna minimireserv lämnas orörd; ja man sträfvar just då, såsom den nyaste erfarenheten har lärt, efter att genom upphäfvande af centralbankens inlösningsplikt skydda reserven samt att med diverse medel förstärka den.»

Hvilketdera är nu, torde man här med skäl kunna fråga, professor Cassels *verkliga* åsikt? Är det »knappheten på betalningsmedel», ytterst åstadkommen genom bankernas räntepolitik, som bestämmer penningens värde; eller är det förtroendet till sedlars och depositas inlösnings med guld, ett förtroende, så ömtåligt, att det så att säga måste ha sitt föremål, guld, ständigt inför ögonen, men på samma gång så bergfast, att det icke ens rubbas, när det handgripligen svikes, i det bankerna på obestämd tid inställa sedelinlösnings? *Endera* åsikten måste man omfatta, med förkastande af den andra; hvilkendera som har de bästa skälen för sig, är åtminstone för mig icke tvifvelaktigt. Äfven Cassel torde numera *innerst* luta åt den förra af dessa meningar, erfarenheterna under kriget ha väl — såsom han f. ö. själf i slutet af boken (s. 565) medgifver — måst påverka honom i denna riktning.¹

Gäller det emellertid att utreda bankröntans inflytande på varuprisen, möta vi samma beklagliga halfhet och osäkerhet. Att det afgörande måste vara röntans *relativa* storlek i förhållande till den vinst låntagaren väntar sig af lånet, alltså i stort sedt till den reala röntan, står af flera uttryck att döma klart äfven för Cassel. Icke dess mindre påstår han (s. 382), att »någon realränta, i annan mening än den af en 'Marktzins', icke existerar». Högst besynnerligt! Den s. k. öppna marknadens ränta, d. v. s. diskontot för *primaväxlar*, hvilka i själfva verket utgöra ett slags mellanting mellan fordringsbevis och rena kontanter, står väl i ett ännu aflägsnare förhållande till den genomsnittliga kapitalvinsten än bankröntan. Hvad åter denna vinst, alltså realröntan, beträffar, så noteras den visser-

¹ Att hans öfvertygelsetrohet i afgörande ögonblick, åtminstone skenbart, sviker, såsom i våras, då han så oväntadt tog ordet för en nedsättning af vår bankränta, är en sak för sig. Sedan dess har han f. ö., att döma af tidningsreferat, på nytt tagit till orda för att bankröntan — dock endast *utlåningsröntan*! — f. n. bör hållas hög.

ligen icke på börsen, utom möjligen indirekt genom priset på aktier o. s. v., låter icke ens strängt fixera sig i siffror, men icke upphör den väl därför att *existera* och utöfva sitt fulla inflytande på det ekonomiska lifvet! Det finnes väl *värme*, äfven om det icke finnes termometrar, elektriska jordströmmar, äfven om man icke förstode att mäta dem genom magnetnålens utslag!

Mitt eget påstående, att en bestående, abnormt hög eller låg penningränta måste ha en *kumulativ* inverkan på varuprisnivån, kallar Cassel »en paradox, som uppenbart endast är möjlig, om man förbiser kapitalmarknadens motverkan mot en oberättigad nedsättning af räntefoten» (s. 436 n.)

Men hur kan det kallas en paradox, att en viss orsak, så länge den varar, ständigt måste verka i samma riktning? Med Ricardos lära om verkningen af ett oafbrutet *guldflöde* till bankerna, står åsikten påtagligen i full öfverensstämmelse. Däremot medges, att vissa *reaktiva* krafter här kunna träda i verksamhet. Cassels egen redogörelse för dem (på föreg. s.) förefaller mig visserligen något oklar. Men om en plötslig, stark prisstegring har inträffat, så är det otvifvelaktigt, att personer med fasta eller otillräckligt stegrade inkomster tvingas att inskränka sin konsumtion, hvilket är likbetydande med real kapitalbildning och alltså i sin mån skulle sänka jämväl den reala räntan. Under *normala* förhållanden torde dock en sådan reaktion endast kunna ha en sekundär betydelse. I motsatt fall skulle, såsom Ricardo säger, bankerna vara »potent engines indeed», de skulle godtyckligt kunna bestämma kapitalräntans höjd utan annat äfventyr än en stegring eller sänkning *för en gång* af varuprisnivån. Cassel brukar eljest vara den förste att inskräpa, att bankerna *icke* ha denna makt.

Ett ännu svårare fel synes mig ligga i Cassels benägenhet att lägga själfva teorien till rätta så, att den får tjäna vissa praktiska syftsmål, för hvilka han intresserar sig. Bl. a. anser han ju, att privatbankernas nuvarande höga vinstmarginal är synnerligen välgörande och bör lämnas obeskuren. Han söker därför göra troligt — bevisa det kan han naturligtvis icke — att kapitalräntans höjd i vanliga fall icke nämnvärdt inverkar på sparverksamheten. I öfverensstämmelse härmed förklarar han i inledningen till kapitlet om bankbetalningsmedel (s. 354), att »i en undersökning öfver penningväsendet måste vi *uppenbart*¹ bortse från alla deposita, som innebära en kapitalplacering, och inskränka oss till de rena kassamedel, som anförtros bankerna i löpande räkning». Härigenom förberedes på ett lyckligt sätt det senare fullständiga negligierandet af *inlåningsräntans* betydelse för penningväsendet. I den viktiga § 47 om »återströmningen af bankbetalningsmedlen» gör Cassel »der Einfachheit halber» det antagandet, att »det kapital, som på längre tid eller varaktigt öfverlämnats åt banken, *förblir oföränderligt*»,¹ och detta provisoriska an-

¹ Kurs. av mig.

tagande kommer sedermera aldrig under diskussion. Och dock nödgas Cassel själf erkänna (s. 373) att en skärpning af diskontot endast då har en tillräckligt kraftig verkan på »försörjningen med betalningsmedel», om ... »summan af utlånta medel är *stor* i förhållande till summan af bankbetalningsmedlen» (sedlar och löpande räkning), hvilket med andra ord vill säga, att de på egentlig deposition mot ränta innestående medlen (äfvensom bankens eget kapital) utgöra en tillräckligt stor *del* af samtliga passiva. Här af framgår ju klart inlåningsräntans betydelse för en snabb reglering af den utelöpande sedelstocken (eller af »bankbetalningsmedlen» öfver hufvud) och tillika utgör detta en kärnpunkt i den moderna fordran på, att äfvén centralbankerna böra vara i tillfälle att mottaga depositioner mot räntegodtgörelse — såsom Bank of England under kriget faktiskt gjort åtminstone gentemot privatbankerna. —

Äfvén de internationella betalningarna och växelkursernas bestämningsgrunder behandlas af Cassel — ehuru han eljest »af princip»(!) endast håller sig till »det slutna samhället» — hvarvid han karakteristiskt nog börjar med »fria oberoende valutor». Detta är ju en ganska svår och invecklad fråga; i hvarje fall synes mig dock Cassels ståndpunkt föga genomtänkt. Han påstår, att en hög växelkurs i ett land — låt oss säga Tyskland — utgör en stimulus till upptagande af utländsk kredit samt till export af värdepapper, enär man i båda fallen skulle »förtjäna på den stegrade kursen» (s. 444). Det kan så tyckas, men är det *säkert*? Den som förskaffat sig ett tillgodohafvande i utlandet, skall ju en gång betala igen lånet; står kursen då fortfarande lika högt, så har han ingenting vunnit, endast fått betala en sannolikt hög ränta under mellantiden. Likaså måste de utländska, t. ex. svenska, värdepapperen *stiga* i pris i Tyskland, de tyska värdepapperen *sjunka* i pris i Sverige, när marken sjunker i förhållande till kronan; hur kan det då löna sig att exportera dem från Tyskland till Sverige?

Förklaringen torde vara följande. Den som uppköper värdepapper i Tyskland för att sälja dem i Sverige är icke, såsom Cassel säger, »spekulant» i egentlig mening utan gör endast en arbitrageaffär, hvars vinst — om det blir någon — han omedelbart kan beräkna. De verkliga spekulanterna äro de definitiva köparna eller säljarna af papperen i fråga. Den tyske innehafvaren af ett *svenskt* värdepapper säljer det i hopp att kunna köpa det tillbaka med vinst, *när marken åter stigit* i kurs; *därför* kan han nu afyttra det till något billigare pris, än som motsvarar växelkursens stegring, i annat fall skulle det icke löna sig för honom att göra detta. Af samma skäl kan en svensk köpare, som väntar en kommande stegring af kursen på Tyskland, bjuda något mer för ett *tyskt* värdepapper, än som motsvarar den nuvarande växelkursen o. s. v. Detsamma gäller om import af varor från Sverige till Tyskland. Är betalningen stipulerad i *svenskt* mynt, och växelkursen på Sverige stiger, så utverkar sig den tyske köparen betalningsanstånd, om än mot erläggande af dryg

ränta, emedan han hoppas på en framtida sänkning af kursen; i annat fall skulle denna transaktion icke tjänat någonting till, utan han skulle strax ha köpt växlar till den rådande höga kursen. Är betalningen åter aftalad i *tyskt* mynt, så låter af samma skäl — och af intet annat — den svenske fordringsägaren sin fordran bli stående i Tyskland, i stället för att inkassera den vid rådande låga växelkurs på Tysland.

För att ett land (som icke har räntefordringar i utlandet) skall kunna fortfara att importera mer än det exporterar, kräves alltså ettdera af två: *antingen* att landet genom att höja sitt diskonto bjuder sina utländska kreditorer en tillräckligt hög ränta, *eller* att dess växelkurs i utlandet sjunkit tillräckligt för att locka till spekulation på dess framtida stigande.¹

Naturligtvis ha varupris och växelkurs i två med hvarandra handlande länder, åtminstone så länge varubytet kan fritt försiggå, alltid en viss tendens att röra sig parallellt, men denna rörelse kan lika väl utgå från växelkursen som från prisnivån; genom en höjd växelkurs stiga ett lands såväl export- som importvaror i pris, och om bankerna icke reagera här emot genom ett höjdt diskonto, utan viljelöst utlämna sina sedlar och sin kredit, så fortplantar sig prisstegringen snabbt till alla varor. Regulatorn för alltsammans blir alltså bankernas, och i främsta rummet centralbankernas, *kreditpolitik*.

Med någon förvåning finner man, att Cassel jämväl i denna bok, utan någon som helst själfkritik, upptagit sina bekanta, mera fantasirika än vederhäftiga spekulationer rörande sammanhanget mellan *guldmängden* och varuprisnivån under hela det gångna århundradet. Att ett sådant sammanhang måste finnas, förnekar ingen människa; men skall det kunna i detalj påvisas, måste själfallet *alla* på saken inverkan omständigheter tagas med i betraktande, hvilket Cassel dock alldeles underlåtit. Man har hört omtalas en amerikansk humorist, som en gång — förmodligen under nykterhetsrörelsens klangdagar — gaf en aftonunderhållning med den egendomliga titeln »Milk», och där poängen låg i, att föreläsaren inledningsvis utfäste sig att ingen enda gång under kvällens lopp så mycket som nämna ordet *mjölk*. Häri lyckades han antagligen med lätthet. Cassel åter har löst det vida svårare problemet att ge oss en siffermässig framställning öfver sammanhanget mellan guldproduktion och prisnivå alltifrån början af 1800-talet — utan att en enda gång så mycket som nämna ordet *silfver*. Jag är icke den första, som påpekar denna egendomlighet, det har skett flera gånger förut, hos oss för öfver tio år sedan af *Brock*. Cassel låter sig emellertid alls ingenting bekomma, utan »trollar» fortfarande med sina guldkurvor. Hvad skola dylika konststycken egentligen tjäna till? Ju bättre de lyckas, desto mera misstänkt blir själfva metoden, då den, rätt genomförd, ovillkorligen borde leda till påvisande af den

¹ Jfr min uppsats i denna tidskrift om Växelkursernas gåta. Att döma af en artikel i Sv. Export, H. 17 d. å. synes Cassel numera ha anslutit sig till denna uppfattning.

omnämnda luckan i resonemanget, åtminstone för den del af 1800-talet, då världens hufvudsakliga myntmetall utgjordes af *silfver*. Hade Cassel fortsatt sina kurvor ett stycke *tillbaka*, in på 1700-talet, så skulle f. ö., så vidt jag kan se, deras ööfverensstämmelse med verkligheten, för att icke säga deras absurditet, strax ha blifvit uppenbar.

IV.

Min anmälan har vuxit till en fruktansvärd längd, annars skulle jag gärna, bl. a. såsom motvikt mot den föregående, hufvudsakligen negativa kritiken velat något utförligare yttra mig jämväl om Cassels *fjärde* bok, om *konjunkturrörelserna*, hvilken, såsom jag redan inledningsvis antydtt, i mitt tycke är arbetets ojämförligt bästa del. Cassels stora förmåga af en konkret, på fakta och siffror stödd framställning visar sig här till sin fördel; å andra sidan är det otrefliga »alles-besser-wissen», som färgar hela den föregående framställningen, här tvärtom alldeles försvunnet; han gör icke ens anspråk på att ha uppställt någon ny kristeori, utan nöjer sig med att lugnt och objektivt sofa de äldre krisförklaringarna och upptaga de mest plausibla, på samma gång han för egen del belyser hela konjunkturfenomenet med intressanta statistiska tabeller och diagram.

I betraktande af ämnets utomordentliga svårigheter (och mina egna, långt ifrån tillräckliga insikter däri) kan jag visserligen icke gå i god för, att hans slutsatser öfverallt träffa det rätta; i det hela synas de mig dock vara öfvervägande riktiga och sunda.

Anmärkningar kunna visserligen framställas: skildringen af depressionsperioden, som är de flesta konjunkturteoriens svaga punkt, kommer näppeligen heller hos Cassel till sin rätt; från sitt äldre försök (Ekon. Tidskr. 1904) — gent emot hvilken denna studie eljest bildar ett stort framsteg — har han upptagit föreställningen om, att kapitalbildningen jämväl under en depressionsperiod hufvudsakligen består i *fast* kapital; med siffror från järnvägsbygge m. m. söker han visa, att ökningen af fasta kapitalföremål äfven under lågkonjunkturen icke afstannar, så att folkhushållet vid depressionsperiodens slut är *bättre* försedt med fast kapital än vid dess början. Han glömmer, synes mig, att allt detta måste bedömas *relativt*: försörjningen med fast kapital måste ju alltjämt fortgå i jämnbredd med befolkningens växande behof; om nu denna dess utveckling faktiskt *acceleras* under en högkonjunktur och *retarderas* under en lågkonjunktur, kan den sistnämnda uppenbarligen i *detta* afseende icke tjäna till att »förbereda det följande uppsvinget» — annat än negativt, genom att framkalla ett relativt vakuum, som måste fyllas. Logiskt sedt, borde det vara tvärtom beträffande det *rörliga* kapitalet, varulagren; hur härmed i verkligheten förhåller sig, kan ju dess värre i brist på statistiskt

material icke afgöras. Cassel förnekar numera icke helt och hållet denna möjlighet, men är dock fortfarande benägen att skjuta den i bakgrunden.

Af särskild betydelse är härvidlag *jordbrukets* förhållanden. Om, såsom äfven Cassel påpekar, jordbruket under högkonjunkturen måste afstå en mängd arbetskraft åt industrien, så bör ju tvärtom under den följande lågkonjunkturen, då jordbruket får behålla den under tiden uppvuxna arbetskraften, och en del industriarbetare dessutom återvända till jordbruket, en mängd förberedande arbeten inom detta nu kunna verkställas, som bli till gagn för befolkningens förseende med lifsmedel under den följande industriella uppsvingperioden. Cassel ställer, med orätt synes mig, jordbruket alldeles vid sidan af den egentliga konjunktur rörelsen — i olikhet med *Dietzel*, och hos oss *Petander*, som i detta afseende dock kanhända gå till en motsatt öfverdrift.

Äfven motsägende eller svagt motiverade omdömen förekomma här och hvar. På s. 521 lämnar Cassel därhän, huruvida arbetarnas reallöner (till skillnad från deras penninglöner) stiga eller tilläfventyrs sjunka under en högkonjunktur, några sidor längre fram är han säker på att de *stiga*, åtminstone om de nyanställdas arbetsförtjänst tages med, utan att dock ha anfört några fullt afgörande skäl. Den motsatta åsikten har som bekant förfäktats af Brock, de af honom anförda statistiska siffrorna hade väl förtjänat en granskning. Den skepsis, med hvilken Cassel i detta sammanhang talar om »statistikens siffror», passar icke riktigt i stycke med hans eget flitiga användande af statistik såsom bevismedel.

Allt detta är dock detaljer. I det hela läser man denna afhandling, på hvilken uppenbart ett icke ringa arbete blifvit nedlagdt, med intresse och behållning. Och äfven i ett annat afseende läser man den med nöje. Själfva *tonen* är, som sagdt, här en helt annan. Egendomligt och karaktéristiskt nog har just här, där Cassel verkligen har åtskilligt nytt och värdefullt att bjuda på, ett anspråkslöst, lugnt och vetenskapligt framställningssätt fått aflösa det obehagliga utroparmaneret i det föregående.

Med en viss beklämning frågar man sig därför: hvarför har icke alltsammans kunnat affattas i denna anda? Hvarför har Cassel icke öfverhufvud nöjt sig med *fortsättarens* i stället för den förmente *nydanarens* roll, för hvilken senare dock hvarken hans eller någon människas krafter räcka till, när det gäller ett så stort område som hela nationalekonomien? Hvarför har han icke resolut slungat de omogna hugskotten från sina tidigare skrifter — hvilka han dock omöjligen kan på allvar hålla på — och med den skärpta blick, som han numera måste ha förvärfvat, gifvit oss en enkel, objektiv öfversikt öfver den ekonomiska vetenskapens nuvarande ståndpunkt? Att arbetet äfven i dess nuvarande form har åtskilliga förtjänster, nekar jag ingalunda; men — och häri ligger mitt största erkännande åt Cassels talang — oändligt mycket bättre *borde* han kunnat ha gjort det, om *saken* öfverallt fått gälla mer än den personliga själfkänslan.

Macauley anför som ett karaktärsdrag hos Jakob II af England, att när någon af hans omgifning vågat motsäga honom och i underdånighet varna för konsekvenserna af hans uttalade åsikter, så plägade han allenast *upprepa* sina ord i exakt samma form som förut och *ansåg sig därigenom ha tillräckligt vederlagt alla invändningar*. En dylik metod kan till nöds gå an för konungar — ehuru, såsom exemplet visar, den äfven för dem har sina faror. För privatpersoner, som ännu icke blifvit erkända konungar i sitt fack, är den afgjordt icke att anbefalla. Cassel måste lära sig — om det nu icke är för sent för honom att lära — att utöfva kritik icke blott på andra utan också på sig själf, att såväl gifva som taga *skäl* — i annat fall kommer hans lifsverk icke att bli bestående.

